

12. Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения : в 4 т. / под ред. Н. Дубровина. – СПб. : Тип. Имп. Ан. – Т. 3. 1779-1780 гг. – 1887. – XXII. – 741 с.; Т. 4. 1781-1782 гг. – 1889. – XXVIII. – 1004 с.
13. Серета О. Османсько-українське степове порубіжжя в османсько-турецьких джерелах XVIII ст. / Олександр Серета. – Одеса : Астропринт, 2015.
14. Серета О. Османсько-українське степове порубіжжя ... – С. 258-259.
15. Там само. – С. 296.
16. Там само.
17. РДВІА, ф. 52, оп. 1/134, спр. 315, ч. 2.
18. Там же, арк. 82.
19. АЗПР, ф. 69, оп. 69/1, спр. 41.
20. Там же, арк. 83.

Отримано: 29.06.2017.

Олена Бачинська
(Одеса)

ГЛОБАЛЬНЕ ТА ЛОКАЛЬНЕ В ПОЛІТИЦІ: ЗАДУНАЙСЬКА СІЧ МІЖ ТРЬОМА ІМПЕРІЯМИ – ОСМАНСЬКОЮ, РОСІЙСЬКОЮ, АВСТРІЙСЬКОЮ (кінець XVIII – перша третина XIX ст.)

Османська, Російська й Австрійська імперії – творці глобальних планів, гравці міжнародної політики та війн, країни, що здійснювали переділ кордонів у Центральній, Східній та Південній Європі наприкінці XVIII – першій третині XIX ст. Однак глобальні – стратегічні плани мають реалізовуватися через систему заходів, наприклад, тактичних операцій, використання місцевої спеціфіки та локальних особливостей. В глобальному геополітичному розподілі, що відбувався в зазначений період, в досягненні своїх планів три імперії мали враховувати таку локальну місцеву особливість – на території, де мали відбуватися військово-політичні події перебували українські козаки. І хоча в кінці XVIII ст. вони вже були такою значною бойовою одиницею, як у XVII ст., але могли значно вплинути на хід російсько-османського протистояння. Визначимо основні аспекти такого локального впливу.

Перший аспект – оселення та освоєння прикордонної території запорожцями. Вихід значної кількості запорожців з Російської імперії після зруйнування Запорозької Січі 3-5 червня 1775 р. у межі Очаківської округи, межиріччя Дністра та Дунаю, тобто території, що належала на той час Османській імперії, став визначальним фактором цього аспекту. Інша частина козаків розійшлася південноукраїнськими землями, що перебували на той час у складі Російської імперії. І хоча, в першу чергу, самим козакам тепер у межах двох імперій потрібно було визначати своє місце в нових умовах життя, а в Османській імперії ще й, за можливістю, відтворити власну організацію – Січ. Росія та Османська держава також з обережністю спостерігали за новою ситуацією.

Вихід запорожців викликав неабияку стурбованість російського уряду – за відомостями прикордонної адміністрації султан схильний був розглядати запорожців як своїх підданих. Таким чином, Порта могла чинити тиск на Росію. По-перше, міжнародною спільнотою, як мусульманська держава, що дала притулок православним (за Кючук-Кайнарджийським миром Росія отримувала право захисту православного населення Османської імперії, що давало їй можливість втручатися у внутрішні справи Порти); по-друге, османський уряд одержував підтримку в боротьбі з місцевими феодалами, які виступали проти державної влади та її реформ, розпочатих в імперії у 1774 р.; по-третє, запорожці добре знали місцевість і могли, в разі війни з Росією, скласти ефективне поповнення турецької армії; по-четверте, існування задунайського козацтва в Османській імперії фактично декларувало невизнання територіальних надбань Росії і вважалося російською адміністрацією ворожим актом. Це відповідно визначило і ставлення російської влади до запорожців, що відбилось і в їхній назві – в російських документах такі козаки називались «невірними» турецькими або запорожцями з-за Дунаю, в історичній літературі вони отримали ще назву – задунайські запорожці, турецькі запорожці або задунайці.

За таких умов стратегічною метою російської політики стало припинити подальший вихід козаків за кордон і перебування запорожців в Османській імперії взагалі. В цей час російський уряд вживав до турецьких запорожців, здебільшого, тактику «приватних запрошень», не ставлячи питання повернення козаків офіційно перед султаном. Він обіцяв запорожцям, які погодяться повернутися, не розглядати їх як злочинців, а ставитися як до таких, що вийшли на промисли. Проте реальних наслідків не було¹. Навпаки, колишні запорожці переходили кордон з Російською імперією й агітували селян, козаків, солдатів переходити до них. Як правило, такими агітаторами були козаки, які пішли в монастирі Молдавського князівства та потім повертались до Росії, начебто для збирання милостині, а в дійсності для «підмови» до втеч за Дунай².

У перші роки після зруйнування Січі запорожці не мали власної організації, були розкидані по рибних промислах Очаківщини, Подністров'я, Нижнього Дунаю. Вже через деякий час вони намагаються відтворити власну організацію. Підтвердженням цього можуть бути факти, що пов'язані з приїздом запорожців упродовж 1776-1778 рр. до французького консула у Гданську, до султана і константинопольського патріарха з проханням прийняти їх у підданство і надати землі під заснування Січі³. У серпні 1778 р. питання про політичне становище козаків було вирішене: султанський уряд, незважаючи на протести Росії, офіційно прийняв козаків під свою юрисдикцію. У вересні 1778 р. полковник П.Репнинський повідомляв до Росії про те, що османська влада має намір створити на Дністрі Січ, для чого «місце визначене між Бендерами й Аккерманом», козакам надавались озброєння та коні, але до реального заснування Січі, як автономної організації, справа не дійшла.

Враховуючи зазначені вище події, уряд Катерини II передав послу Російської імперії в Константинополі О. Стахіву інструкції, в

яких вимагав домагатися у султана видачі запорожців, як російських утікачів. У разі відмови, О. Стахієву дозволялось запропонувати султанському уряду в обмін на визнання за Портою Очаківської області, переселити запорожців за Дунай. Російська пропозиція була прийнята Османською імперією. За п'ятим артикулом Айнали-Каваської конвенції від 10 (21) березня 1779 р. султанський уряд зобов'язувався видати Російському імператорському двору запорожців, які втекли до її областей, якщо вони забажають скористатися амністією», що оголошувалась їм, «а в противному випадку Оттоманський уряд зобов'язувався запорозьких козаків по цей бік Дунаю перевести й оселити всередині турецьких областей так далеко, як тільки можна буде від Чорного моря»⁴. Зауважимо, що вже те, що конвенція була підписана в достатньо складній міжнародній ситуації, мала вирішити, здебільшого, суперечки двох країн навколо Кримського ханства, і те, що до неї було внесено окремим параграфом переселення запорожців, свідчило про серйозне занепокоєння російського уряду. Як зауважила дослідниця Олена Дружиніна «значення цієї статті визначалось вже не стратегічними, а соціальними міркуваннями. Російський уряд розумів, що оселення запорожців на прикордонній з Росією території Туреччини створило б привабливий центр для селян-утікачів та для усіх незадоволених елементів»⁵.

За рішенням турецької адміністрації запорожці мали оселятися в Румелії «у віддалених від чорноморського берега селах, від трьох до п'яти чоловік на село». Між тим, ці накази цілком виконані не були. Хоча частина запорожців була переселена за Дунай, численні групи козаків продовжували перебувати на Очаківщині, навколо Тилігульських лиманів і пониззя Дністра і на початку 80-х рр. XVIII ст. Умови, в яких опинились задунайські запорожці, а також низка заходів російського уряду, спрямованих на виклик козаків у Росію (зокрема, амністія 1779 р., агітація російських агентів), призвели до того, що окремі групи задунайців почали повертатися в російські межі. Вплинуло на вихід козаків у Росію й оголошення про створення із колишніх запорожців «Війська вірних козаків» (згодом – Чорноморське козацьке військо).

Через таку складну ситуацію в турецьких землях спостерігаємо вихід запорожців не лише до Росії, але й до інших територій і країн, зокрема, Молдавське князівство і Австрійську імперію. У Молдавському князівстві вже перебувала частина запорожців. Не виключено, що упродовж 80-х років XVIII ст. вона поповнювалась не лише за рахунок козаків, але й інших категорій населення. В Австрійській імперії запорожці опинялись саме через молдавські і волоські землі. Оселялись вони на Військовому кордоні, території, де ще з кінця XV ст. мілітаризоване населення – граничари мали захищати кордони королівства з Османською імперією. 25 квітня 1785 р. австрійський імператор Йосиф II прийняв на службу запорожців і наказав оселити їх по обох берегах р. Тиси, в районі Темишварського Банату та у Бачківській жупанії. Загальна кількість козаків, які вступили на австрійську службу, становила близько тисячі осіб. Вони перебували на службі у складі різних команд (разом з сербами, німця-

ми, уторцями, молдованами) кінноти, піхоти та флотилії на Дунаї під керівництвом офіцерів австрійської армії; забезпечувались обмундируванням, провіантом та фуражем. На території розміщення команд козаки проживали в будинках-казармах («куренях»)⁶.

Другий аспект – наявність власної окремої адміністративно-територіальної та військово-господарської одиниці – Задунайської Січі. Можна вважати це визнанням особливості самого статусу задунайських або турецьких козаків та наявність у них власної військово-господарської організації – Задунайської Січі. В османській традиції християнські народи могли служити в армійських структурах лише якщо ставали мусульманами, або у вигляді допоміжних обслуговуючих військових частин: інженерні, шляхові тощо (лагумджи, мюселлеми та інші). Як правило такі частини формувались з представників християнських народів, що проживали на завойованих османами територіях. Існувати ще кавалерійські частини провінцій, що оплачувались керівниками цих провінцій, формувались вони в разі необхідності. Серед них були такі, що складались з місцевих жителів для охорони прикордонних міст (джюнджюли) та такі, що складались з кримських татар, жителів Молдови, Волощини та Трансильванії, які виконували різні військово-тактичні завдання. На нашу думку, до такого типу іррегулярної кавалерії належали козаки після організації ними Січі. Саме на такому становищі вони могли бути вписані до існуючої структури османської армії, яка з 1789 р. модернізувалась султаном Селімом III.

Міграції із османських володінь викликали серйозні зміни у ставленні султанського уряду до задунайських запорожців. Останнє, в умовах підготовки нової війни з Росією, для Османської імперії було вкрай небажане. В зв'язку з цим запорожцям знов дозволялось створити власну військово-адміністративну організацію – Січ, яка мала певну автономію. Ймовірно вже з середини 80-х рр. XVIII ст. Задунайська Січ знаходилась у с. Катирлез в гирлі Дунаю (Катерлез, Катрелез. Розміщений на протоці Едерле, ліворуч Георгіївського гирла Дунаю, біля виходу його в Чорне море. Тепер с. Сфінту Георге (Sfintu Gheorghe) у повіті Тульча (Румунія)).

Відтепер козаки мали підпорядковуватись сілійстринському паші, але через його віддаленість від козацького центру, вони підлягали керівництву браїльського назиря (керівник округи) або інших фортець. Більшість колишніх козаків, незадоволених своїм становищем у російських, османських, молдавських, австрійських землях, почали стягуватись довкола Січі. Збільшення кількості козацького населення поблизу кордону продовжувало непокоїти владні кола Російської імперії. Внаслідок використовувались заходи, які були апробовані у попередні роки – «амністії», «приватні запрошення», «засилання агітаторів». Так, саме із завданням перевести задунайський Кіш у Росію неодноразово їздив у 90-х рр. XVIII ст. до Катирлезу елизаветградський купець Є. Кльонов. За свою місію він отримував неабиякі пільги та винагороди від уряду. Є. Кльонов використовував різні прийоми – переговори з кошовим отаманом, священником козаків, купував рибальські заводи, щоб таким чином

на човнах перевозити таємно від турецької влади козаків на російський бік тощо. Козаки за свій перехід вимагали, в першу чергу, гарантій безпеки, відсутність переслідувань та землі, зокрема, «пусті землі, що знаходяться поблизу міста Одеси»⁷. Внаслідок цих агітацій з-за Дунаю вийшло 42 запорожця. Однак не всі козаки з приємністю сприймали пропозиції про рееміграцію. Так, навесні 1794 р. через намір перевести «весь Кіш» до Росії ледь не втратив життя кошовий отаман Трохим Помело, що перебував на посаді з 1791 р. Проти нього виступили козаки протурецьких настроїв, вночі оточили його будинок і, не знайшовши отамана, який встиг втекти, пограбували майно. Т. Помело перейшов до Росії, де за співробітництво отримав звання секунд-майора й грошову винагороду⁸.

У процесі заселення та освоєння пониззя Дунаю запорозькі козаки зустріли значний опір козаків-некрасівців, з якими нещодавно разом брали участь у російсько-турецькій війні на боці Порти. Останні прийшли з Дону внаслідок переслідувань з боку російської офіційної влади, в тому числі й на релігійному підґрунті (більшість з них була так званими старообрядцями). У 1780-х рр. вони офіційно отримують дозвіл турецького султана на поселення у дунайських гирлах. Разом з ними оселялось й російське, переважно селянсько-старообрядницьке населення, яке отримало в Буджаку назву липованське або пилипонське. Активна розбудова Січі задунайцями і пов'язаний з нею перерозподіл земель, як засіб існування, мав неодмінно призвести до конфлікту з некрасівцями. Перш за все, у суперечках між двома групами козаків значення мала вигідна земля у дунайському гирлі, плавні, рибні лови, але й не останню роль відігравали також їхні різні релігійні традиції. Султанський уряд та місцева влада не втручалась у конфлікт між козаками, вирішивши, що «ода гяур-ода гяур («і ті невірні, і ті невірні»)… коли маєте силу – бийтеся собі». Доки турецький уряд не реагував на цей конфлікт, дійшло до кривавих розправ. Турецька адміністрація змушена була наказати задунайцям перейти в район Сеймен Ісакчинської округи (тепер в с. Юртасі в повіті Констанца (Румунія)).

Вплинула на стосунки між запорожцями і некрасівцями й кризова ситуація в середині османських володінь 1780-х – початку XIX ст., пов'язана з реформаторською діяльністю султана Селіма III та великого візира Алемдара Мустафи паші (Байрактара) в управлінні, економіці, армії. З'явилися аяни, які не підтримували реформи султана і послабляли авторитет центральної влади. Серед противників реформ були у Сілістрі – Йилікоглу Сулейман-ага, у Відіні – Осман Пазвандоглу, в Ізмаїлі – Ібрагім Пеглеван, за призивськом Баба-паша («батько»). Задунайські запорожці боролися у складі турецьких урядових частин із зазначеними феодалами понад вісім років і підпорядковувались назирю фортеці Браїла. У свою чергу, некрасівські козаки підтримували І.Пеглевана та інших. Османські документи дозволяють припустити, що територією, з якої збирали податки на утримання козаків упродовж 1800-1804 рр. була територія воєводи Волощини (Eflak voyvodasi). Так, наприклад, воєвода Волощини у березні 1802 р. надавав гроші для закупівлі продовольства двом тисячам козаків, а у

липні 1803 р. він мав забезпечити усім необхідним тисячу мобілізованих козаків і тисячу солдатів-мусульман⁹.

Внаслідок цих подій, напередодні російсько-турецької війни 1806-1812 рр., задунайці змушені були перебратися до Браїли під захист паші через те, що некрасівці у складі військ ізмаїльського паші Пеглевана здійснили напад на Катирлез, спалили житла запорожців і багатьох порубали. У листопаді 1806 р. близько двох тисяч запорожців з Ізмаїла були переведені до Браїли. За наказом браїльського назиря стягувались до фортеці й інші задунайські частини, які розміщувались в Кілії, Вилковому, Галаці, Бальчику, Мачині, Галаці, Рущуку, островах Дунайського гирла.

Козаки служили і в турецькій річковій флотилії. Вони відрізнялись високою боездатністю і, що особливо важливо, знанням зручних переходів через Дунай. Граф О. Ланжерон, який командував корпусом на Дунаї, вважав, що задунайці могли «завдавати шкоди більш, ніж турки і татари», тому що знали зручні місця плавання по Дунаю¹⁰. Тому російське командування мало вжити всіх можливих заходів, щоб залучити задунайських запорожців на свій бік, обіцяючи їм пільги, якими користувалися чорноморці на Кубані. Російське командування постійно зверталось до тих, хто вагався і не наважувався на перехід, використовуючи як таємні листування, так і офіційні заклики.

П'ятого грудня 1806 р. губернатор Е. де Рішельє відправив в район Кілії колишнього дипломатичного агента в Галаці П. Ренського із завданням «залучити запорожців та інших російських людей тамтешніх до переходу на наш бік». Він повинен був запевнити «тих людей, що отримають вони всі пільги і будуть оселені з їх братами Тамані» (тобто чорноморцями на Кубані – О.Б.). 13 грудня 1806 р. новоросійський генерал-губернатор Е. де Рішельє звернувся до Гната Коваля: «Превосходительный, высокочтимый господин запорожский кошовый атаман, любезный друг мой Игнатий [...], Вашему превосходительству и всему единоверному христианскому войску начальства вашего превосходительства свидетельствую сим мое усердное почтение» (дано мовою оригіналу – О.Б.), надавши губернатору пропонувати перейти до Росії і від імені Олександра І обіцяв «на Кубані землю, права, привілеї і переваги кожному чину запорозькому» присвоїти. Звернення мав передати задунайський старшина Трохим Гайдабура (Майдабура), який сам згодом перейшов на російській бік. Поряд з цим, граф О. Ланжерон у січні 1807 р. надіслав «поважного громадянина» купця Є. Кльонова в пониззя Дунаю, який вже у 1793 р. перебував у Катирлезі з подібною місією, щоб він «підмовив... запорожців і некрасівців, аби їх можна було на наш бік перевести і використати з вигодою»¹¹.

Враховуючи попередній досвід формування Чорноморського війська, командуючий Молдавською армією І. Міхельсон і новоросійський генерал-губернатор Е. де Рішельє запроектували створити на Дунаї козацьке військо, «дати йому найменування Усть-Дунайського, подаючи надії, що воно може отримати приклад Війська Запорозького, якщо як чорноморці, це заслужить».

20 лютого 1807 р. Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо було офіційно затверджене указом Олександра I¹². Центрами його формування призначалися Кілія і Галац. Однак значного успіху у зарахуванні до нього задунайців не було.

По завершенню війни у 1812 р. задунайські запорожці отримали поповнення з України і в Катирлезі почали будувати нову церкву, але Січ не поновили. Вони вирушили на некрасівські поселення і зайняли їх головний центр – с. Верхній Дунавець на Георгіївському гірлі, там де і заклали Січ (тепер с. Верхній Дунавець в повіті Тульча (Румунія)). З 1813 по 1828 рр. саме тут існувала Задунайська Січ. Нова організація здебільшого зберігала особливості Запорозької Січі в соціальному та військовому побуті. За різними даними населення, що підлягало Дунавецькій Січі, становило від 15 до 20 тисяч осіб¹³.

Дунавецька Січ з її землями користувалася досить значною автономією. Земля, що відводилась Січі, звільнялась від податків з господарства. Козаки займались землеробством, скотарством, рибальством, торгівлею. Козаки не сплачували податків і не виконували ніяких повинностей, окрім військової. Османський уряд надавав задунайцям так звані «кормові гроші», що складалися з платні та продовольства. Існування Дунавецької Січі продовжувало дратувати російській уряд і він вимагав від Оттоманської Порти переселити задунайців подалі від кордонів, або, як і раніше, надавав пільги, оголошував амністію тим задунайцям, які перейдуть на російській бік. Цим, як і раніше, вона провокувала поділ козаків на дві течії – проросійську та протурецьку. Зацікавлений у швидкому заселенні прикордонної території межиріччя Дністра та Дунаю, російській уряд офіційно дозволив козакам селитися в Бессарабії та надав їм пільги в поселенні та сплаті податків. За деякими відомостями в ній вже проживало понад 1300 усть-дунайських, задунайських і чорноморських козаків.

Не лише агітація проросійськи налаштованої старшини або пільги призводили до переходу задунайців. Із Задунайської Січі у 1820-х рр. почався масовий вихід козаків у російські межі, що було викликане спробами Османської імперії використати задунайців для придушення національно-визвольного руху в Сербії та Греції. Зауважимо також, що за період свого існування Дунавецька Січ поповнювалась, здебільшого, за рахунок утікачів з України та Росії: колишніх козаків, кріпаків, дезертирів російської армії та інших. Поступово козацький елемент, який дотримувався запорозьких традицій, зменшувався, а це призводило до відповідних змін і суперечок в середині Січі і до трансформації самої мети та завдань існування козацтва¹⁴.

Третій аспект – військово-тактичний. Упродовж 20-х років XIX ст. через кризу в Османській імперії і складну міжнародну ситуацію, султанський уряд планував перенести Задунайську Січ подалі від кордонів з Росією. Одночасно Російська імперія готувалась до нової війни з Портою і вже з 1821 р. в Головному Штабі відпрацьовувались проекти і маршрути руху російської армії на Дунай і Балкани, у 1826 р. ці плани стрімко активізувались через підви-

щену увагу європейської спільноти до грецького питання. Однією з проблем, що очікувала російських військових керівників, була незначна кількість флотилії, яку вони могли надіслати на Дунайський театр війни, неспроможність її маневру в дунайських гирлах, відсутність необхідних знань про заплави, протоки та ерики, тобто місцевість, де планувалось воювати. В той самий час такі знання, а також легкі чайки і дуби мали задунайські запорожці, і, як вважають дослідники, при вмілому використанні їх у складі турецької армії можна було б взагалі заблокувати дії російської армії¹⁵.

Саме це підтверджує листування начальника Головного штабу російських військ І. Дібіча з новоросійським генерал-губернатором М. Воронцовим у 1826 р. Так, І. Дібіч зазначав, що задунайські запорожці «можуть завдати в тилу армії значної шкоди у випадку руху її до Варни та Шумли», надалі він просив надати відомості про задунайців та пропозиції щодо заходів «на випадок війни з турками, які можливо було б здійснити для винищення або переселення їх в межі Російської імперії або затримки в своїх будинках». На цей запит М. Воронцов відповів: «Ми маємо в Бессарабії та в Одесі таких людей, які користуються значним впливом на турецьких запорожців і через них уряд намагається тепер все більше і більше повернути їх в Росію.... Згадані люди стануть нам в нагоді і на випадок війни вони зможуть привернути на наш бік турецьких запорожців, які надзвичайно для нас будуть корисні зі своїми дрібними човнами... Запорожці вміло ведуть свої човни, і на Дунаї не може бути кращої дрібної флотилії, ніж з їх човнів»¹⁶.

Отже, обидві держави – Росія та Османська імперія напередодні нової війни намагалися різними засобами підпорядкувати собі козаків. Османський уряд збільшив платню козакам і посилив за ними нагляд. Російський уряд посилив заходи щодо ліквідації задунайського козацтва. Через ізмаїльського градоначальника генерала С.О. Тучкова розпочались таємні переговори з кошовим отаманом про можливість переходу задунайців. Одна частина козаків прийняла пропозицію про перехід на російський бік. Більшість була впевнена в тому, що під час війни Росія захопить землі Січі, тому потрібно переводити Січ на інші османські землі.

На початку нової російсько-турецької війни 1828-1829 рр. султанський уряд оголосив мобілізацію козаків і вимагав їхньої переміщення до Сілістри. Частина задунайців (близько двох тисяч) була мобілізована в турецьку армію і пішла до Сілістри. Здебільшого це були козаки, які дотримувались протурецьких настроїв. Після того кошовий отаман повернувся на Січ і в травні 1828 р. перевів іншу частину козаків через Дунай до російської армії. Вони принесли з собою військову канцелярію, похідну церкву, скарбницю, прапори, бунчуки, булаву. Це дало можливість говорити про повернення в межі російської держави не окремого підрозділу, а всього козацького Коша. Подія, що сталася, поклала край небезпечній в усіх аспектах для імперій Дунавецької Січі. Січ султанський уряд заборонив відновлювати. Частина козаків оселилася в різних містах і селищах Добруджі, навіть служила у залогах османських фортець.

Таким чином, упродовж кінця XVIII – першої третини XIX ст. Османська, Російська та Австрійська імперії свої стратегічні плани в пониззі Дунаю мали узгоджувати з існуванням на цій території українського козацтва. Їх військово-господарська організація – Задунайська Січ локально впливала на глобальну політику трьох імперій. Цей вплив можна визначити як колонізуєчий, територіально-адміністративний та військово-тактичний.

Примітки:

1. Бачинський А.Д. Січ Задунайська. 1775-1828 pp. : історико-документальний нарис / А.Д. Бачинський. – Одеса : МП «Гермес», 1994. – С. 19.
2. Иванов П. К истории запорожских казаков после уничтожения Сечи / П.К. Иванов // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1904. – Т. XXV. – С. 26-29.
3. Могульова С.М. Перші кроки Задунайського козацтва: про причини переходу запорожців до Туреччини / С.М. Могульова // Південна Україна XVIII-XIX ст. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя : РА «Тандем – У», 1996. – № 2. – С. 111.
4. Айналы-Кавакская конвенция 10 (21) марта 1779 г. // ПСЗ РИ.І. – Т. XX. [1775-1780]. – СПб., 1830. – №14851.
5. Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 г... – С. 332.
6. Мільчев В. Запорозці на військовому Кордоні Австрійської імперії. 1785-1790 pp. (дослідження та матеріали) / В. Мільчев. – Запоріжжя : Ра «Тандем-У», 2007. – С. 39-82.
7. Невичерпні джерела пам'яті: Зб. наук. статей, матеріалів і републікацій. Т. III: Хаджибей-Одеса та українське козацтво. (1415-1797 роки). – Одеса, 1999. – Док. V.39. – С. 289.
8. Бачинський А.Д. Січ Задунайська. 1775-1828 pp. : історико-документальний нарис... – С. 29-32.
9. Vaşbakanlık Osmanlı Arşivleri (далі – BOA). – Fon adı: C.AS. – Dosya №409. – Gömlek № 16908. – Sof.4; BOA. – Fon adı: C.AS. – Dosya №505. – Gömlek № 21087. – Sof.4; BOA. – Fon adı: NAT. – Dosya №50. – Gömlek № 2355A. – Sof. 4.
10. Записки графа А.Ф. Ланжерона: Война России с Турцией. 1806 г. // Русская старина. – 1907. – Кн. 2, июнь. – С. 613.
11. Бачинський А.Д. Січ Задунайська. 1775-1828 pp. : історико-документальний нарис... – С. 30.
12. Бачинський А. Джерело для вивчення історії народної колонізації Буджацького степу і пониззя Дунаю в кінці XVIII – початку XIX ст. / А. Бачинський // Наук.-інформ. бюлетень Архівного управління УРСР. – К., 1963. – №4. – С. 65-73; Козацтво на Півдні Україні. Кінець XVIII-XIX ст. – Одеса : Друк, 2000. – С. 120-137.
13. Бачинський А.Д. Січ Задунайська. 1775-1828 pp. : історико-документальний нарис... – С. 85-97.
14. Маленко Л.М. Азовське козацьке військо. 1828-1865 pp. / Л.М. Маленко // Козацтво на Півдні Україні. Кінець XVIII – XIX ст. – Одеса : Друк, 2000. – С. 139.
15. Кухарук О. Задунайські козаки в планах російського командування в війну 1828-1829 pp. / О. Кухарук // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Нижньодунайський регіон в XV-XX ст.: історичні, етнічні та культурні трансформації», 7-11 травня 2008 р. – Одеса, 2008. – С. 71-75.
16. Держархів Одеської області, ф. 218, спр. 17 за 1826 р., арк. 115.

Отримано: 30.06.2017.